

## Փառահեղ հեղափոխության արդյունքները ըստ Քեթրին Մաքաուլեյի աշխատությունների

Ղիասյան Է. Բ.

ՀՊՄՀ, Պատմության և իրավագիտության ֆակուլտետ /Հայաստան, Երևան/  
elya.ghiasyan@gmail.com

Վճռորոշ բաներ՝ հեղափոխություն, հանրապետություն, պառլամենտ, միապետություն, քաղաքական կուսակցություն, կրոնական հանդուրժողականություն

### Результаты Славной революции в работах Катарини Маколей

Гиасян Э.Б.

Факультет истории и права

Армянского государственного педагогического университета (Армения, Ереван),  
elya.ghiasyan@gmail.com

**Резюме:** В своих работах Катарина Маколей подробно описывает причины и процесс Славной революции. В частности, автор описывает результаты, связанные с ними. Она сосредотачивает свое внимание на трех важных результатах. Первый связан с преобразованием наследственной королевской властью, второй с религиозной терпимостью и третий с политическими партиями и с политикой их балансирования. Катарина Маколей подробно анализирует каждый результат, указывая на значение каждого.

**Ключевые слова:** революция, республика, парламент, монархия, политические партии, религиозная терпимость

### The results of the Glorious Revolution in the works of Catharine Macaulay

Ghiasyan E.B.

Faculty of History and Law

of Armenian State Pedagogical University (Armenia, Yerevan)  
elya.ghiasyan@gmail.com

**Abstract:** In her works Catharine Macaulay represents the reasons and the process of the Glorious Revolution in detail. In particular, the author describes the results associated with it. She focuses her attention on the following three significant results. The first is related to the conversion of hereditary royal power, the second is associated with religious tolerance and the third concerns the political parties, as well as the balancing policy of them. Macaulay analyses each result in detail indicating the meaning of each one.

**Keywords:** Revolution, Republic, Parliament, Monarchy, Political parties, Religious Tolerance

1685 թ-ին Հակոբը (Վիլիելմի խորթ կաթոլիկ հայրը), ով հանդիսանում էր Յորքի դուքսը, դարձավ Անգլիայի, Իռլանդիայի և Շոտլանդիայի թագավոր: Վերջինիս գահ բարձրանալու հանգամանքը չընդունվեց Անգլիայի բողոքական մեծամասնության կողմից: Սրան հաջորդած մի շարք գործողությունները հենք հանդիսացան Անգլիայի պատմության մեջ ամենակարևոր իրադարձություններից մեկի իրականացմանը: Վիլիելմը՝ Նիդերլանդների կառավարիչը, ներխուժեց Անգլիա բրիտանացի ազդեցիկ քաղաքական և կրոնական առաջնորդների խմբավորման աջակցությամբ, որը

պատմության մեջ հայտնի է “Փառահեղ հեղափոխություն” անվամբ<sup>1</sup>:

Այս հոդվածում ես նպատակ ունեմ ներկայացնել Քեթրին Մաքաուլեյի աշխատություններում Փառահեղ հեղափոխության վերաբերյալ տեղ գտած վերլուծությունները, մասնավորապես դրա արդյունքները:

Հեղինակը այս կարևորագույն թեմային անդրադարձել է իր մի շարք ուսումնասիրություններում, սակայն ավելի ծավալուն ներկայացրել է այն «Անգլիայի պատմությունը հեղա-

<sup>1</sup> Փառահեղ հեղափոխությունը արտահայտությունը առաջին անգամ օգտագործվել է Ջոն Համփդենի կողմից 1689թ-ի վերջին և մինչ այժմ օգտագործվում է բրիտանական պառլամենտի կողմից:

փոխությունից մինչև ներկա ժամանակները ընկերոջը ուղղված նամակների շարք»-ը աշխատության մեջ:

Հետաքրքրական է այն փաստը, որ Մաքաուլեյը իր այս աշխատության հենց առաջաբանում ներկայացնում է, որ պատահական չէ, որ հենց Վիլիելմը բազմեց Անգլիայի գահին: Մա իհարկե ուներ իր պատճառները: Նրա՝ որպես անսասան բողոքականի հեղինակությունը հնարավորություն տվեց նրան բազմել Անգլիայի գահին, քանի որ շատերը վախենում էին, որ Հակոբի կամ վերջինիս ժառանգորդների օրոք կրկին կվերականգնվի կաթոլիկությունը: Վիլիելմի գահակալմամբ հիմք դրվեց ավելի պառլամենտակենտրոն Հաննովերյան դինաստիայի ներկայացուցիչների կառավարմանը Մոյուարտների գահակալների փոխարեն, ովքեր ի հակադրություն վերջիններիս ամրապնդում էին տիրակալի անձնական իշխանությունը<sup>2</sup>: Մա ըստ իս մի նոր իրողություն էր Անգլիայի պատմության համար նաև երկրի կառավարման ձևի կերպափոխման տեսանկյունից:

Վիլիելմը դեռևս հանդիսանալով Նիդերլանդների կառավարիչը Հակոբի գահակալման ժամանակ ուղիներ էր փնտրում Ֆրանսիայի հզորությունը թուլացնելու համար և հույս ուներ, որ Հակոբը կմիանա Աուգսբուրգի Լիգային, սակայն մինչև 1687 թ-ը պարզ դարձավ, որ Հակոբը չի միանա հակաֆրանսիական այս միությանը: Այսպիսով Վիլիելմի և Հակոբի միջև հարաբերությունները ավելի վատացան: Անգլիայի բողոքականների հավանությունը ձեռք բերելու համար Վիլիելմը նամակ հղեց անգլիացիներին, որում նա իր դժգոհությունն էր հայտնում Հակոբի պրոկաթոլիկական հանդուրժող քաղաքականության նկատմամբ: Անգլիացի քաղաքական բազմաթիվ գործիչներ համարելով նրան իրենց վաղեմի բարեկամը և տարիներ շարունակ ստեղծելով գաղտնի կապեր նրա հետ հասկացան վերջինիս մտադրությունը և առաջարկեցին զինված ներխուժում իրականացնել Անգլիա<sup>3</sup>:

Մաքաուլեյը հանգամանալից շարադրել է այս հեղափոխության իրադարձությունների հաջորդականությունը, հատկապես շեշտելով այն հանգամանքը, որ ճիշտ է Վիլիելմը ցանկանում էր ռազմական ներխուժում կատարել, սակայն միևնույն ժամանակ նպատակ ուներ միջազգային հանրությանը և հենց անգլիացիներին ապացուցել, որ այս գործողությունը կատարվել է անգլիացիների խնդրանքով, քանի որ բազմաթիվ բողոքականներ վտանգ էին տեսնում կաթոլիկ գահակալների գահ բարձրանալու իրողության մեջ<sup>4</sup>:

Մանրագնսին ներկայացնելով հեղափոխության ընթացքը և իրադարձությունները հեղինակը անդրադառնում է ապստամբության արդյունքներին ապացուցելով, որ բոլոր իրադարձությունները կարծես թե միտում ունեին ամրապնդել Վիլիելմի իշխանությունը և Անգլիայի դիրքը Եվրոպայում: Ըստ հեղինակի՝ Ապարդյուն էին բոլոր այն միջոցառումները, որոնք կիրակվեցին գահակալի իշխանությունը սասանելու կամ առնվազն վերահսկելի դարձնելու համար<sup>5</sup>: Հեղինակը ներկայացնում է մի շարք փաստեր եզրահանգելով, որ նույնիսկ դրանք չկասեցրեցին թագավորական իշխանության հետագա ամրապնդումը: Նա մեջբերում է հետևյալը՝ «Չուր է կարծել, որ ազատության կողմնակիցները նոր հարձակումներ են սկսել Հալիֆաքսի մարքիզի դեմ և միևնույն ժամանակ ջանում են վերականգնել մարքիզ Քարմարտենի դեմ մեղադրանքը: Ապարդյուն է մտածել, որ նրանք բողոքում են Նոթինհեմի կոմսի դեմ, ով հանդիսանալով հեղափոխության թշնամի թագավորի խորհրդականների մեջ առաջնային դիրք է զբաղեցնում: Անտեղին է կարծել, որ նրանք գանգատվում են Իռլանդիայում բռնապետական կառավարության, ինչպես նաև Լիմեիքի պայմանագրի հողվածներում տեղի գտած չարաշահումների և բողոքականների հանդեպ ոչ պատշաճ վերաբերմունքի դեմ: Ապարդյուն է մտածել, որ նրանք մեղադրում են կաթոլիկներից գորամիավորումներ կազմավորելու և

<sup>2</sup> Israel, Jonathan I. (1991). "The Dutch role in the Glorious Revolution". In Israel, J.I. The Anglo-Dutch Moment. Essays on the Glorious Revolution and its world impact. Cambridge University Press, p. 105; Catharine Macaulay, The History of England from the Revolution to the Present Time in a Series of Letters to a Friend, Volume I (1778), pp. 10-26

<sup>3</sup> Schwoerer, L.G. (2004). The Revolution of 1688-89: Changing Perspectives. Cambridge University Press, pp. 14-46

<sup>4</sup> An Address to the People of England, Scotland and Ireland on the Present Important Crisis of Affairs (1775); pp. 1-29; The History of England from the Revolution to the Present Time in a Series of Letters to a Friend. Volume I (1778), pp. 10-29

<sup>5</sup> The History of England from the Revolution to the Present Time in a Series of Letters to a Friend. Volume I (1778), pp. 89-220

մայրցամաք պատերազմի ուղարկելու և հարկադրական հարկեր սահմանելու համար»<sup>6</sup>:

Այս հատվածը պարզորոշ ցույց է տալիս, որ ճիշտ է մի փոքր խումբ այնուանենայնիվ բողոքում էր Վիլհելմի իշխանությունից և հեղափոխության արդյունքներից, սակայն վերջինիս հաջողվեց ամրապնդել իր և Անգլիայի դիրքերը:

Սակայն ավելի մանրագնահին ուսումնասիրությունից հետո ես եկել եմ այն եզրահանգման, որ հեղինակը այս ամենը ներկայացնելով հանդերձ չի շտապում հաստատել իր կարծիքը, այլ միայն հաջորդող իրադարձությունների բնութագրումից և վերլուծությունից հետո միայն վերջնականացնում է հեղափոխության արդյունքները՝ ընդգծելով բոլոր ձեռքբերումները և թերությունները: Նա նշում է, որ հեղափոխությունից երեք տարի անց Անգլիան մայրցամաքում հայտնվեց ծանր կացության մեջ, երկրում հաստատվեց ռազմական ուժեղ համակարգը, ինչպես նաև հանրային պարտքը կրկնապատկվեց 2/3-ով՝ դառնալով 12 հազար ֆունտ ստերլինգինց մինչև երեք միլիոն չորս հարյուր տասնմեկ հազար վեց հարյուր յոթանասունհինգ ֆունտ ստերլինգ:

Այս հոդվածում ես նպատակ ունեմ ներկայացնել հեղափոխության արդյունքները ըստ Մաքաուլեյի ուսումնասիրությունների:

Առաջին կարևորագույն բարեփոխումը վերաբերում էր թագավորական իշխանության կերպափոխմանը: Այն ամրապնդելու համար Վիլհելմը իր ներքաղաքական առաջին ձեռնարկմամբ լուծեց գահաժառանգության հարցը:

Վիլհելմը հրավիրեց Ժամանակավոր պառլամենտ, որն իր առաջին նիստը գումարեց 1689 թ.-ի Հունվարի 22-ին քննարկելու համար Հակոբի գահագրկումից հետո նախատեսվելիք գործողությունների համապատասխան ուղղությունը: Վիլհելմը անկայուն զգաց իր դիրքում: Չնայած իր կինը նախորդել էր իրեն գահաժառանգության գծում, սակայն նա ցանկանում էր կառավարել որպես թագավոր, ով օրինական կերպով է բազմել գահին, այլ ոչ թե պարզապես ամուսին է: Վիլհելմը պահան-

ջեց, որ նա մնա թագավոր նույնիսկ իր կնոջ մահից հետո: Երբ թորիների կուսակցության մեծամասնությունը առաջարկեց հայտարարել Վիլհելմի կնոջը միակ կառավարիչ վերջինս վախեցրեց անմիջապես լքել երկիրը: Ավելին, Մարիամը հավատարիմ մնալով իր ամուսնուն մերժեց այս առաջարկը:

Համայնքների պալատը, որտեղ մեծամասնություն էր կազմում վիգերի կուսակցությունը արագորեն հասկացավ, որ գահը թափուր է մնալու և որ ավելի ապահով է, եթե կառավարիչը բողոքական լինի: Լորդերի պալատում ավելի շատ թորիներ կային, ովքեր սկզբում չհամաձայնեցին, սակայն երբ Վիլհելմը հրաժարվեց ինսամակալ լինել կամ համաձայնել դառնալ թագավոր միայն իր կնոջ կենդանության օրոք բանակցություններ ընթացան երկու պալատների միջև և Լորդերի պալատը վերջնականապես համաձայնեց, որ անհապաղ պետք է միջոցառումներ ձեռնարկվեն: Համայնքների պալատը առաջարկեց Վիլհելմին ընդունել «Իրավունքների Բիլլ»-ը և 1689 թ.-ի փետրվարի 13-ին Պառլամենտը հաստատեց այս փաստաթուղթը, որում նշվում էր, որ Հակոբը փախչելու փորձ անելով լքել էր թագավորությունը թափուր թողնելով գահը<sup>7</sup>:

Այսպիսով, գահը չառաջարկվեց Հակոբի նորածին որդուն, ով իրադարձությունների բնականոն ընթացքի դեպքում ակնհայտորեն կդառնար գահի միակ ժառանգորդը, այլ Վիլհելմին և Մարիամին, ովքեր դարձան համատեղ կառավարիչներ: Հեղինակը հատուկ շեշտադրում է այս իրողությունը մեջբերելով գահաժառանգության մասին օրենքը՝ «գահաժառանգության օրենքի համաձայն գահը պետք է գտնվի Օրանժ նահանգի կառավարչի և նրա կնոջ ձեռքին իրենց կենդանության օրոք»<sup>8</sup>:

Այս կարևորագույն իրադարձության հետ կապված Քեթրին Մաքաուլեյը գրում է հետևյալը՝ «Ժառանգակալության վերաբերյալ անօտարելի իրավունքը, որը սահմանվել էր եկեղեցու կողմից չեղյալ համարվեց Պառլա-

<sup>6</sup> An Address to the People of England, Scotland and Ireland on the Present Important Crisis of Affairs (1775); pp.5-18 ; The History of England from the Revolution to the Present Time in a Series of Letters to a Friend. Volume I (1778), pp. 89-176

<sup>7</sup> Jones, J. R. (1988). The Revolution of 1688 in England. Weidenfeld and Nicolson, pp. 10-28; Macaulay, Thomas Babington (1889). The History of England from the Accession of James the Second. Popular Edition in Two Volumes. I. London, pp. 100-133.

<sup>8</sup> Marquess of Cambridge (1966). The March of William of Orange from Torbay to London – 1688. Journal of Society for Army Historical Research. XLIV. pp. 152-53.

մենտի կողմից և այսուհետ իշխանության միակ աղբյուրը համարվեց ժողովրդի հետ պայմանագիրը: Միաժամանակ հավատարմությունն ու պաշտպանությունը հայտարարվեցին փոխադարձ տերմիններ: Այսպիսով այս նշանավոր իրադարձությամբ ազգը հանդիսավորությամբ հրաժարվեց հավատարմություն դրսևորել Ստյուարտների արական գծի ներկայացուցիչների նկատմամբ վերջիններիս կողմից իշխանության չարաշահման և սահմանադրության օրենքները ոչնչացնելու կրկնվող փորձերի համար: Հաշվի առնելով բոլոր իրողությունները հեղափոխության կողմնակիցները ցանկացան իշխանության գլխին տեսնել մի գահակալող ընտանիքի, որը գահին բազմելու իրավունք կունենար ոչ թե ժառանգականության իրավունքով այլ ընտրությունների գործընթացով»<sup>9</sup>: Ուսումնասիրելով այս փաստերը ես եկել եմ այն եզրահանգման, որ Մաքաուլեյը ցանկանում է ներկայացնել, թե ինչպես է իրականում թուլանում, այլ ոչ թե ամրապնդվում միապետի բացարձակատական իշխանությունը՝ ճանապարհ հարթելով այլ մարմինների հանձինս պառլամենտի իրավունքների մեծացման և երկրի կառավարման ձևի կերպափոխման համար: Պատահական չէ, որ ես հողվածի սկզբում փորձեցի ներկայացնել այն փաստը, որ հեղինակը շեշտում է, որ բոլոր միջոցառումներով գահակալը նպատակ էր հետապնդում ամրապնդել իր իշխանությունը: Իհարկե սա ինչ-որ առումով ճիշտ է, սակայն այնուամենայնիվ բոլոր հանգամանքների վերլուծության միջոցով ակնհայտ է դառնում, որ հենց Փառահեղ հեղափոխությունից հետո է, որ թագավորական իշխանության մեջ սահմանափակումներ են նկատվում:

Ներպետական հաջորդ քայլը վերաբերում էր կրոնական հանդուրժողականությանը և թագավորական լիազորությունների սահմանափակմանը, որոնք նույնպես հանդիսանում էին հեղափոխության կարևոր արդյունքներ: Մրանք միտում ունեին ամրապնդել գահակալի իշխանությունը և ապահովել ներքին խաղաղություն՝ կասեցնելու համար արտաքին թշնամիներից սպառնացող վտանգը:

Վիլիելմը հավանություն տվեց և խրախուսեց կրոնի նկատմամբ 1689թ-ի «Հանդուրժողականության ակտ»-ի անցկացմանը, որը երաշխավորում էր կրոնական հանդուրժողականություն ցուցաբերել այլ ուսմունքների նկատմամբ:

1689թ-ի դեկտեմբերին ընդունվեց Անգլիայի պատմության մեջ սահմանադրական առումով ամենակարևոր փաստաթղթերից մեկը՝ «Իրավունքների Բիլլ»-ը: Այս փաստաթուղթը վերահաստատեց նախկին «Իրավունքների հռչակագրի» բազմաթիվ դրույթներ և սահմանափակումներ սահմանեց թագավորական արտոնությունների վերաբերյալ: Բազմաթիվ այլ դրույթների թվում սահմանվեց, որ թագավորը չի կարող չեղարկել Պառլամենտի կողմից ընդունված օրենքները, հարկեր հավաքել առանց պառլամենտի համաձայնության, խախտել իրավունքների խնդրագիրը, հավաքագրել բանակ խաղաղ ժամանակ առանց պառլամենտի համաձայնության արգելել բողոքականներին զենք կրել, անտեղի միջամտել պառլամենտական ընտրություններին, պատիժներ սահմանել պառլամենտի երկու պալատների անդամների համար, ովքեր արտահայտել են իրենք կարծիքը քննարկումների ընթացքում և այլն<sup>10</sup>: Գահակալի իշխանությունը նվազեցվեց այսպիսի սահմանափակումներով, սակայն նա ընտրեց պառլամենտի հետ կոնֆլիկտի մեջ չներգրավվելու քաղաքականությունը և համաձայնեց ենթարկվել օրենքին: Քեթրին Մաքաուլեյի ներկայացրած փաստերից ակնհայտ է դառնում, որ Վիլիելմի գահակալությամբ էականորեն սահմանափակվում է թագավորի լիազորությունների տիրույթը՝ հիմք ստեղծելով պառլամենտակենտրոն կառավարման համակարգ ստեղծելու համար: Վիլիելմը որդեգրում է այս քաղաքականությունը՝ հաշվի առնելով իհարկե արտաքին և ներքին հակասությունները:

Մաքաուլեյը թագավորական իշխանության սահմանափակման և միևնույն ժամանակ պառլամենտի լիազորությունների մեծացման հետ մեկտեղ ներկայացնում է նաև այն իրավունքները, որոնք դեռևս գտնում էին թագավորի ձեռքին: «Թագավորը ազատ էր գումարելու, հետաձգելու կամ ցրելու պառլամենտ-

<sup>9</sup> The History of England from the Revolution to the Present Time in a Series of Letters to a Friend. Volume I (1778), pp. 188-255

<sup>10</sup> Sowerby, Scott (2013). Making Toleration: The Repealers and the Glorious Revolution. Harvard University Press, pp. 75-192

ները, իրավունք ունենալով ընտրելու իրեն ենթակա խորհուրդը, նշանակելու երկրի բարձրաստիճան պաշտոնյաներին՝ այսինքն բանակի, նավատորմի հրամանատարական կազմերին և հոգևոր աստիճանակարգության ներկայացուցիչներին: Գահին էր պատկանում նաև ոստիկանական համակարգը համակարգելու իրավունքը»<sup>11</sup>:

Չնայած այն հանգամանքին, որ բրիտանացիները հիմնականում ընդունեցին Վիլիելմին և Մարիամին որպես իրենց օրինական գահակալներ երկրի համար մեծ կարևորություն ունեցող մի փոքր խումբ հրաժարվեց ընդունել գահաժառանգության նրանց իրավունքը: Հետաքրքրական է այն փաստը, որ նրանք հավատում էին թագավորների իշխանության աստվածային իրավունքին, ըստ որի միապետների իշխանությունը բխում է ուղղակիորեն Աստծուց այլ ոչ թե ձեռք է բերվում ընտրության միջոցով<sup>12</sup>: Սա իմ կարծիքով Անգլիայի պատմության շրջադարձային փուլերից մեկն է, քանի որ դինաստիական փոփոխությամբ հիմքեր է ստեղծվում նաև կառավարման համակարգի հետագա փոփոխության համար, մասնավորապես էականորեն փոփոխվում է թագավորի իշխանության բխման վերաբերյալ համոզմունքը:

Այս քաղաքականությունը պայմանավորված էր նաև հետևյալ հանգամանքով: Իռլանդիայում դեռևս պահպանվում էր կաթոլիկների իշխանությունը, որոնք հավատարիմ էին Հակոբ I-ին և ֆրանկ-իռլանդական յակոբիստներին և ովքեր ժամանել էին Ֆրանսիայից ֆրանսիական ուժերի հետ 1689 թ.-ի մարտին միանալու համար Իռլանդիայում տեղի ունեցող պատերազմին և պայքարելու Դերրին պաշարած բողոքականների դիմադրության դեմ<sup>13</sup>:

Հեղափոխության մյուս նշանակալից արդյունքը վերաբերում էր ներպետական ուժերի հարաբերակցության հարցին: Գահակալը փորձում է հավասարակշռել քաղաքական

կուսակցությունների դերակատարությունը՝ վարելով համեմատաբար չեզոք քաղաքականություն: Մաքաուլեյը այստեղ ներկայացնում է պառլամենտում կուսակցությունների թվային հարաբերակցությունը, նրանց և թագավորի փոխհարաբերությունները, ինչպես նաև ընդգծում է կարևորագույն հարցերի որոշման տեսանկյունից յուրաքանչյուր քաղաքական ուժի դերակատարությունը:

Վիլիելմի օրոք երկիրը քաղաքականապես բաժանված էր երեք կուսակցությունների, մասնավորապես յակոբականների<sup>14</sup>, թորիսների<sup>15</sup> և վիգերի<sup>16</sup>: Գահին բազմելու համար Վիլիելմը մեծապես պարտական էր վիգերի կուսակցությանը: Վերջիններս աջակցությամբ որոշում ընդունվեց համաձայն որի որոշակի գումար պետք է հատկացվի թագավորական ընտանիքի կարիքների համար (12 հազար ֆունտ ստերլինգ խաղաղության ժամանակ), իսկ ստացված հարկերի գումարի մյուս մասը պառլամենտը կտնօրինի այնպես ինչպես ցանկանա: Միապետին հատկացվող այս գումարի և վերջինիս կարճ ժամանակահատվածով տրվելու փաստը հանգեցրեց նրան, որ թորիսների կուսակցությունը մի որոշ ժամանակ սկսեց գործել վիգերի կուսակցության հետ համատեղ<sup>17</sup>:

Վիգերի կուսակցության հաջորդ ձեռնարկումը վերաբերում էր այն իրավախախտներին, ովքեր ակտիվ գործունեություն էին

<sup>14</sup> Քաղաքական կուսակցություն, որը հիմնադրվելով Ֆրանսիայում սկսել է գործունեություն ծավալել և ազդեցություն ունենալ նաև Անգլիայում: Հատկանշական է այն փաստը, որ այս կուսակցությունը հանդիսանալով կաթոլիկության ջատագովներից մեկը բազմիցս փորձեր է արել գահընկեց անելու բողոքական ուսմունքի հետևորդներին:

<sup>15</sup> Քաղաքական կուսակցություն, որը հայտնվել է պատմության թատերաբեմում 17-րդ դարում, մասնավորապես 1678թ-ին: Իշխանության դեկր ստանձնել են 1783 և 1830թթ-ի միջակայքում: Հատկապես նշանակալի գործունեություն են ծավալել Փառահեղ հեղափոխության տարիներին:

<sup>16</sup> Քաղաքական կուսակցություն XVII-XIX դարերում: Առաջացել է XVII դարի 70-ական թվականների վերջին, որպես բուրժուականացած արիստոկրատիայի, ինչպես նաև բուրժուազիայի շահերն արտահայտող քաղաքական միավորում, որը դեմ էր թագավորական բացարձակապետական պետության վերականգնմանը: 1688-1689 թթ. Փառահեղ հեղափոխությունից հետո առժամանակ անցել են իշխանության գլուխ:

<sup>17</sup> Black, Jeremy. *Walpole in Power* (2001), pp. 10-188; *The History of England from the Accession of James I to that of the Brunswick Line*, Volume 1, 10, 19, 26, 110, 115, 220, 450

<sup>11</sup> Speck, William Arthur (1989). *Reluctant Revolutionaries. Englishmen and the Revolution of 1688*. Oxford University Press, pp. 55-79; *The History of England from the Revolution to the Present Time in a Series of Letters to a Friend. Volume I* (1778), pp. 211-310

<sup>12</sup> Beddard, Robert (1988). *A Kingdom without a King: The Journal of the Provisional Government in the Revolution of 1688*. Phaidon, pp. 147-185

<sup>13</sup> Childs, John (1980). *The Army, James II, and the Glorious Revolution*. Manchester University Press, pp. 1-98

ծավալել նախորդ գահակալի օրոք: Վերջիններս զրկվեցին քվեարկելու իրավունքից: Մա ըստ իս միակ միջոցառումն էր, որը հնարավորություն կտար նրանց վերամոդելավորել կառավարությունը լավ-կարգավորված միապետության իրենց կանխամտածված պլանը իրագործելու համար:

Չնայած վիզերը Վիլիելմի քաղաքականության ամենահավատարիմ կողմնակիցներն ու պաշտպաններն էին, նա սկզբում միննույնն է վարում էր Պառլամենտում վիզերի և թորինների միջև հավասարակշռման քաղաքականություն: Հալիֆաքսի իշխանը, ով մեծ հեղինակություն ուներ երկրում շահեց Վիլիելմի վստահությունը նրա կառավարման հենց սկզբում: Վիզերի կուսակցությունը, որը մեծամասնություն էր կազմում պառլամենտում ակնկալում էր իշխանությունը իր ձեռքը վերցնել նաև կառավարությունում, սակայն նրանք մեծ հիասթափություն ապրեցին, երբ Վիլիելմը մերժեց նրանց: Այս «հավասարակշռված» մոտեցումը կառավարության ձևավորման մեջ տեղի ունեցավ մինչև 1690թ-ը, քանի որ պայքարող քաղաքական ուժերը անհնարին դարձրեցին կառավարության համար իրականացնել արդյունավետ քաղաքականություն և Վիլիելմը նոր ընտրություններ կազմակերպեց այդ տարվա սկզբում<sup>18</sup>:

Հետագոտելով հեղինակի այս և մյուս աշխատությունները կարելի է գտնել, որ նա հատկապես շեշտում է, որ Վիլիելմի կառավարման ժամանակահատվածում ընդունվեց «Փոխհատուցման մասին» փաստաթուղթը: Այս փաստաթուղթով թագավորը հնարավորություն ստացավ հավասարակշռել կուսակցությունների գործունեությունը: Այսինքն ես կարծում եմ, որ այս և մի շարք քայլերով միապետը նպատակ ուներ ամրապնդել իր իշխանությունը, որը երբեմն ողջունվում էր տարբեր ուժերի կողմից, քանի որ նրանք վերջինիս իշխանության կայունությունը դիտարկում էին որպես անհրաժեշտ պատվար եկեղեցու, օտար թշնամիների և ներքին քաղաքական ուժերի բռնակալության դեմ:

1690թ-ի պառլամենտական ընտրություններից հետո Վիլիելմը սկսեց նախապատվություն ցուցաբերել թորինների կուսացության

նկատմամբ: Մինչդեռ թորինները կողմնակից էին թագավորի արտոնությունների պահպանմանը, Վիլիելմը հայտնաբերեց, որ վերջիններս այնքան էլ չեն խրախուսում թագավորի քաղաքականությունը, երբ նա պառլամենտին խնդրեց իրեն աջակցել Ֆրանսիայի հետ շարունակվող պատերազմի ընթացքում: Արդյունքում Վիլիելմը սկսեց կրկին նախընտրել վիզերի կուսակցությունը: Ուսումնասիրության արդյունքում հետաքրքրական է մատնանշել, որ հենց վիզերի կառավարությունն է պատասխանատու անգլիական բանկի ստեղծման համար՝ հետևելով իհարկե Ամստերդամի բանկի օրինակին: Այս իրողությունը պատահական չէ, որ եղելություն դարձավ հենց Վիլիելմի օրոք, քանի որ վերջինս Նիդերլանդների կառավարիչն էր:

Այսպիսով ամփոփելով հոդվածում վերոնշյալ հիմնահարցերը ես եկել եմ հետևյալ եզրահանգումներին: Նախ և առաջ տեղի ունեցած հեղափոխությունը իսպառ վերացրեց Անգլիայում կաթոլիկության վերահաստատման որևէ հնարավորություն: Այսինքն գահաժառանգության մասին օրենքի բուն էության փոփոխման հետ մեկտեղ, համաձայն որի այսուհետ տիրակալը գահին բազմելու համար պարտական է ոչ թե գահաժառանգության Աստվածային օրենքին, այլ ժողովրդի միջոցով իր իշխանության տիրանալու փաստին: Միաժամանակ անգլիկան եկեղեցու դերակատարությունը ամրապնդելու և կաթոլիկ աշխարհից եկող վտանգը կասեցնելու նպատակով այս պահից սկսած բացառվում էր կաթոլիկ գահակալի տիրապետությունը: Այս ամենից պարզ է դառնում, որ տեղի է ունեցել գահակալի իշխանության կերպափոխման երևույթ: Ուսումնասիրելով Մաքսուվեյի աշխատությունները ես եկել եմ այն եզրահանգման, ըստ հեղինակի Հակոբին գահընկեց անելու իրողությամբ սկսվել է ժամանակակից Անգլիայի պառլամենտական դեմոկրատիան: Հետևաբար ակներև է, որ այս հեղափոխությամբ տեղի է ունեցել տարբեր քաղաքական ինստիտուտների ուժերի վերադասավորում և գործառույթների փոփոխություն հանգեցնելով պառլամենտի դերակատարության մեծացմանը: Հեղափոխության մյուս արդյունքը, որը ներկայացվում է հոդվածում վերաբերում է կրոնական հանդուրժողականությանը: Այս իրողությունը պատահական չէ, որ տեղի է

<sup>18</sup> The History of England from the Revolution to the Present Time in a Series of Letters to a Friend. Volume I (1778),

ունենում այս գահակալի և փառահեղ հեղափոխության ժամանակաշրջանում: Կրոնական հանդուրժողականության երևույթը նոր չէ, սակայն ապացուցվեց, որ իշխանության կերպափոխման և ներքին, արտաքին քաղաքական իրավիճակների կայունացման համար լավագույն կովաններից մեկն է, որը նաև կիրառվում է այդ պահից մինչև օրս: Վերջին արդյունքը, որը ներկայացվում է հողվածում կապված է պետության մեջ քաղաքական կուսակցությունները հավասարակշռելու գահակալի քաղաքականության հետ: Հետաքրքրական է այն փաստը, որը Անգլիան այս իրողությամբ աչքի ընկնող առաջին պետություններից մեկն է, քանի որ արդեն Վիլիելմի օրի-

նակով տեսնում ենք որ վերջինս պետք է հաշվի նստեր տարբեր քաղաքական խմբավորումների հետ՝ միաժամանակ կամ հավասարակշռելով վերջիններիս դերակատարությունը, կամ ապավինելով այս կամ այն քաղաքական ուժի օգնությանը՝ ցանկանալով բազմել գահին, կամ վարելով համապատասխան չեզոք քաղաքականություն երկրի ներքին կայուն վիճակը ապահովելու և արտաքին թշնամուց սպառնացող վտանգը կասեցնելու համար: Արդեն իսկ այս հանգամանքով ևս կարելի է եզրակացնել, որ ևս մեկ լծակ է հայտնվում գահակալի բացարձակ իշխանությունը սահմանափակելու համար: